

Володимир Євтух,

Надзвичайний і Повноважний Посол України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, директор Інституту соціології, психології та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ТА ТРАНСАТЛАНТИЧНИМИ СТРУКТУРАМИ У КОНТЕКСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ

Для ефективної й адекватної дискусії із зазначеної теми варто чітко визначитися з науковими засадами. Передусім, важливо означити два поняття — «взаємодія» та «ідентичність» — для того, щоб коректно застосовувати їх у контексті розгляду проблеми.

Отже, термін «взаємодія» пропонуємо трактувати у широкому значенні, варто врахувати досить просторове поле функціонування власне явища взаємодії. Ця інтерпретація найкраще реалізується, на нашу думку, в концепції інтеракціонізму. З цього погляду, взаємодія — це вид дії, яка виникає тоді, коли два чи більше об'єктів впливають один на другого й, власне, двосторонній вплив є ключовим моментом у концепції інтеракціонізму [12, 5–24; 350]. У конкретній реалізації — це система безпосередніх й опосередкованих контактів, зв'язків, відносин спілкування на індивідуальному й груповому рівнях в усіх сферах суспільного життя, у процесі яких здійснюється обмін інформацією, створюються союзи, реалізуються різноманітні спільні проекти тощо [5, 99–100]. Вищою формою взаємодії виступають інституалізовані союзи й її найефективніші результати досягаються тоді, коли ця взаємодія відбувається у рамках цих союзів (які, до речі, й самі можуть бути наслідком тієї ж таки

взаємодії), що веде до формування великих інтегративних суспільних систем. Прикладами останніх є, скажімо, Рада Європи (РЕ), Європейський Союз (ЕС), НАТО, Єдиний економічний простір (ЄЕП) тощо.

Цілком очевидно, що ідентичність (ідентичності) населення, груп здебільшого визначає позиції еліт й широкої громадськості щодо взаємодії й інтеграції будь-якої країни, й, безумовно, України у європейські та трансатлантичні процеси й структури (у більш широкому сенсі, інтегративні системи), а, зрештою, й у європейський і міжнародний простір. Власне, у цій статті ми прагнемо довести цю залежність.

Структурно-тематично виклад і аргументацію вибудовано так:

1) передусім, необхідно визначитися з базовими у цьому контексті поняттями «ідентичність», «ідентичності», а також критеріями класифікації ідентичностей в українському контексті; відтворити маркери ідентичностей, зокрема національної ідентичності. При цьому варто пам'ятати, що ці маркери, як, зрештою, й ідентичності, мають різні форми вияву, принаймні, на трьох рівнях: а) у теоретичних уявленнях науковців — дослідників проблем соціокультурних та етнополітичних ідентичностей; б) як вони функціонують у практиках; в) як вони (маркери, а у кінцевому результаті й ідентичності) інтерпретуються й використовуються елітою, принаймні, тією її частиною, яка тією чи іншою мірою визначає або ж регулює процес взаємодії та входження України у європейські та трансатлантичні структури; 2) розглянути фактори та причини, котрі впливають на зміст та динаміку ідентичностей; 3) спроектувати шляхи подолання розбіжностей та посилення засад зконсолідованої української ідентичності й координації її функціонування у контексті сучасних глобалізаційних процесів, у більш вузькому сенсі, інтеграційних процесів; 4) з поміж великої кількості трансатлантичних та європейських структур для чинного аналізу я обираю Європейський Союз, Раду Європи, Північноатлантичний Союз (НАТО) та інші.

Сьогодні ми можемо констатувати, що у соціогуманітарних науках існує дуже багато визначень поняття «ідентичність», а також її типів [2]. Проаналізувавши їх масив, пропонуємо узагальнене визначення, яке можна застосувати у контексті цього обговорення проблеми, а саме — у ракурсі залежності перспек-

тив взаємодії України з міжнародними структурами й, безумовно, її участі у них.

Зазначимо, що ідентичність — це парасольковий термін, який, з одного боку, використовується носієм цієї ідентичності для відтворення сприйняття (розуміння) самого себе як складної, особливої істоти, а з іншого — є вираження сприйняття індивіда іншими. Власне, ідентичність має два аспекти: внутрішній, пов'язаний з самоідентифікацією особи, та зовнішній — її ідентифікація іншими. Звертаємо увагу — другий аспект є важливим у плані можливого маніпулювання процесом формування громадської думки з приводу тієї чи іншої ситуації, у нашому випадку, поведінки індивідів у ході вироблення їх ставлення до того чи того вибору й під час голосування за той чи той вибір.

Отже, найбільш поширеним визначенням ідентичності, принаймні у соціогуманітарних науках, є наступне: ідентичність — процес або ж результат ідентифікації (співвіднесення) індивідуума себе (іншими), з тією чи тією групою, територією, країною, нацією, етнічністю, або віднесення індивіда іншими до перерахованих категорій [6]. У рамках зовнішньої ідентифікації, зазвичай, ідентичності конструюються штучно, дуже часто, виходячи із мети, яку ставлять ті, хто ідентифікує індивіда. Рівень їхньої адекватності реальному стану речей залежить від рівня інформації та знання про предмет й можливості поля, у якому перебуває об'єкт ідентифікації. Залежно від поля та критеріїв, що кладуться в основу класифікації, розрізняється кілька типів ідентичності: 1) просторово-територіальна ідентичність: співвіднесення з конкретною місциною проживання (локальна), регіоном (регіональна), країною (геополітична), континентом (континентальна), з усім світом (ідентифікація себе як громадянина світу); 2) політико-громадянська ідентичність: усвідомлення себе як громадянина конкретної держави (громадянська), належність до нації — політична нація, нація-держава (національна), належність, чи прихильність до політичних структур суспільства (політична); 3) соціокультурна ідентичність: включеність у соціальні структури й соціальні відносини (соціальна), ідентифікація з певною системою культурних цінностей (культурна), співвіднесення себе з тією чи іншою етнічною спільнотою або якісними (етнокультурними) характеристиками, властивими цій спільноті (етнічна); 4) релігійна ідентичність: сповідування відповідної релігії, вірувань.

Для нашого дослідження особливої ваги набирають два перших типи ідентичностей, хоча б з тієї точки зору, що вони фіксують результати їх формування, тобто ми маємо можливість оцінювати настрої громадян й співвідносити їх з реальними перспективами наближення до міжнародних структур чи віддалення від них. У нашому контексті важливо враховувати ще одну класифікацію ідентичностей: залежно від суб'єкта та кількості носіїв усвідомлення приналежності до певної групи ідентичність поділяється на індивідуальну та колективну. Цей момент відіграє важливу роль у формуванні позиції щодо вступу України до міжнародних структур, бо колективна поведінка має перевагу над сукупністю індивідуальних думок. Це особливо очевидно виявляється під час проведення опитувань, референдумів тощо. Варто враховувати й ту обставину, що ідентичність — це завжди продукт соціальної взаємодії індивідів у просторово-територіальних, соціопсихологічних, етнокультурницьких, політико-громадянських полях, що у результаті має, принаймні, два важливі наслідки: 1) продукує нові ідентичності, а отже, і нові типи груп й інституцій; 2) формує умови для діалогу чи протистояння акторів суспільних процесів. Ці особливості мусять бути відтворені при аналізі результатів опитувань громадської думки й з'ясуванню її можливих впливів на прийняття рішень владними структурами щодо вступу (приєднання, інтеграції) до тих чи тих міжнародних структур або взаємодії з ними.

Серед численних факторів, які впливають на формування ідентичностей, а відтак, й на визначення інтегративних бажань населення і, відповідно, їх тиску на прийняття рішень, я пропоную виділити такі: 1) етнічний склад населення (особливості його формування); 2) поселенська структура населення з врахуванням етнічного чинника; 3) формування географічних меж нинішньої території України (належність її частин до різних етнополітичних організмів — держав); 4) політичні орієнтації (політизація життєдіяльності суспільства), поділ території України на сфери партійного впливу; 5) міграції (внутрішні й зовнішні); 6) ступінь взаємодії компонентів етнонаціональної структури населення України з країнами походження носіїв тієї чи іншої етнічності; 7) можливості інформування населення про сутність діяльності трансатлантичних та європейських структур (регіональна, етнічна специфіка).

Щодо формування етнічного складу населення України та його поселенську структуру, сучасну динаміку, варто зазначити такі важливі моменти:

1) наявність автохтонного й аллохтонного населення (їх нащадків). Перші це ті, хто постійно проживав на теренах нинішньої України, власне самі слов'янські племена, котрі склали основу для формування українського, російського й білоруського етносів. При цьому, український етнос практично повністю зосередився на території України у її теперішньому вимірі, а щодо російського та білоруського, то лише їхні невеликі частини залишилися в Україні. Другі — ті, хто у різний час прибули на територію України (євреї, поляки, вірмени тощо). Отже, до нинішньої багатоетнічності складу українського суспільства спричинили два фактори: а) міграція, б) виокремлення самостійних народів із древніх слов'янських племен, котрі проживали на території Київської Русі.

2) оскільки закономірності та особливості формування й динаміки етнічного складу населення України можна прослідкувати на прикладі поселення вихідців з різних етносів у різні історичні періоди, то цей момент мусить враховуватися у нашому викладі. Упізнавальність етнонаціональної палітри, безумовно, визначають найбільш чисельні етнічні спільноти та спільноти з усталеними культурницькими й етнODEMOграфічними традиціями. У цьому контексті варто зазначити, що для поселенської структури етнічних спільнот України властиве, переважно, дисперсне розселення, хоча у певних регіонах зберігаються компактні поселення, де представники тих чи тих етнічностей складають відчутний відсоток населення того чи іншого регіону. Ми зосереджували увагу переважно на тих етнічних спільнотах, які певним чином впливають на формування підходів в українському суспільстві щодо взаємодії України з міжнародними структурами й разом з тим є об'єктом інформаційного впливу з боку зацікавлених кіл в етнічних батьківщинах: поляки, росіяни, румуни, словаки, угорці й молдовани.

Переписи населення засвідчують, що сьогодні компактні поселення росіян поширені у Харківській, Луганській, Сумській та Донецькій областях, а також на півдні Миколаївської, Херсонської та Одеської областей. Регіонами з великою концентрацією росіян можна також назвати Дніпропетровськ, Запоріжжя та Київ. Саме тут зосереджена значна частка представників російської етнічної спільноти. Однак найбільший їх

відсоток серед населення регіону — в Автономній Республіці Крим (понад 50%). Білоруси розселені, передусім, у прикордонних районах між Республікою Білорусь та Україною. Поселення поляків в Україні були у Східній Галичині та в ареалах на правому березі Дніпра. Нині переважна більшість поляків проживає у змішаних українсько-польських селах Вінницької, Хмельницької та Житомирської областей, а також у містах Київ, Львів, Рівне та Чернівці. Молдавани також належать до чисельної меншини України: компактні молдавські поселення виникали у прикордонних українських регіонах.

Представники інших чисельних етнічних меншин таких, як угорці, румуни, греки і вірмени, з'являлися в Україні за різних умов. Наприклад, угорці селилися на території нинішньої Закарпатської області у IX ст. Міжетнічні відносини, що були характерними для багатоетнічної Австро-Угорської монархії, залишили свій особливий відбиток у цих регіонах, де досить рельєфно відчувалися угорський менталітет і традиції. Перші румунські поселення в Україні були засновані селянами з північно-західної Валахії та південної Трансільванії. Як і у вищезгаданому випадку, етнічні румунські спільноти відіграють важливу роль у сучасному політичному житті регіону.

Необхідно зважити на той факт, що вимір етнонаціональної динаміки не обмежується лише кількісними показниками, він має ще і якісні характеристики. Останні пов'язані з етнокультурними традиціями, які змінюються й трансформуються у результаті взаємодії представників різних етнічних спільнот, що простежується у межах одного й того ж етнополітичного організму (ЕПО), у нашому випадку Української держави. Мова йде про ті характеристики, які набуваються у результаті історичного розвитку спільнот й здебільшого визначаються їхньою належністю до тієї чи іншої групи, сім'ї народів. Цікаво, що в Україні є вихідці із 14 сімей народів (усього їх у світі 58) та із 18 груп (усього їх 300) [8].

Таким чином маємо змогу зафіксувати важливий для нашого аналізу фактор — поліетнічність складу населення та компактне розміщення кількох його компонентів (поляки, росіяни, румуни, угорці).

Наступний чинник — належність певних частин нинішньої території України у різні періоди історії до різних етнополітичних організмів та близькість до, або віддаленість від країн походження представників етнічних спільнот. Нагадаю, що

частини території нашої країни певний час перебували у складі таких держав: Австро-Угорщина, Польща, Росія, Румунія, Чехословаччина. Сьогодні Україна межує: на заході — з Польщею, Словаччиною, Угорщиною; на південному сході — з Молдовою та Румунією; на північному та південному сході — з Білоруссю й Росією. Ніхто не може заперечувати впливу як історичного перебування частини населення у складі інших держав, так і «сусідської» взаємодії на формування ставлення громадян України до міжнародних структур та співробітництва з ними. Як наслідок виникає ще один чинник впливу на формування ідентичностей (зконсолідованої та окремих — ситуативних) — пограниччя, де у результаті інтенсивної взаємодії носіїв різних етнічностей творяться свого роду ідентичності [1], які, за нашими спостереженнями, стримують формування цілісних підходів до визначення позицій українського населення щодо вступу України у міжнародні структури.

Залежність орієнтацій, можливо, трохи іншого характеру, можна прослідкувати й від партійно-політичного чинника. Сьогоднішні соціологічні дослідження (особливо ті, які проводяться під час президентських та парламентських виборів) однозначно засвідчують існування «зон партійно-політичного впливу», котрі здебільшого корелюються з своєрідними регіонами, якщо не з усталеною (стійкою) парасольковою ідентичністю, то, принаймні, з ситуативною. Я не буду ідентифікувати політичні сили, у цьому контексті достатньо загальної констатації факту. Цей момент надто важливий для логіки роздумів про вплив тих чи тих чинників на формування ідентичностей, до певної міри штучно конструйованих (як у цьому випадку), на орієнтації населення регіонів, а згодом й на перспективі вступу (інтеграції) України до трансатлантичних та європейських структур. Це особливо чітко виявляється у тих випадках (наприклад, НАТО), коли існує чітко окреслена поляризація населення й коли виникає необхідність проведення референдумів. Системні дослідження соціологів від Інституту соціології НАН України (Українське суспільство. Соціологічний моніторинг) та Центру імені Олександра Разумкова дають великий масив даних для формування висновків про перспективи взаємодії України з міжнародними структурами. До аналізу проблеми залучені кілька конкретних досліджень, передусім опитувань, зокрема: 1) дослідницький проект «Львів-Донецьк», виконаний львівськими дослідниками 1994 року, 1999 року, 2004 року; 2) про-

ект «Багатоманітні ідентичності у сучасній Україні: Чи можуть вони подолати розкол на Схід і Захід?», здійснений у 2010 році на базі Львівського національного університету імені Івана Франка та Університету Штату Мічіган (США); 3) опитування етнічних спільнот України, проведене у 2003 році під керівництвом професора Володимира Євтуха (тоді Київський національний університет імені Тараса Шевченка) та професора Вікі Хеслі (університет штата Айова, США); 4) дослідницький проект «Регіони в Україні: динаміка, рухи і політика»; 5) спільний проект Інституту соціології НАН України та Інституту соціології Російської академії наук «Національно-громадянські ідентичності та толерантність. Досвід Росії і України у період трансформації»; 6) аналітична доповідь Центру Разумкова «АР Крим: люди, проблеми, перспективи (Суспільно-політичні, міжнаціональні та міжконфесійні відносини в Автономній Республіці Крим); 7) проект «Соціальні трансформації у Прикордонні — Білорусь, Україна, Молдова»; 8) проект «Взаємодія європейської, національних та регіональних ідентичностей: нації між державами вздовж нових східних кордонів Європейського Союзу», який виконується дослідниками десяти країн — сім представляють ЄС і три країни співдружності незалежних держав. Їх результати дають певні можливості встановити вектори орієнтацій населення етнічно маркованих регіонів, зокрема наскільки регіони (через думку їх населення) пов'язують майбутнє з незалежною державою чи орієнтуються на сусідні держави; як вони сприймають можливості взаємодії України з європейськими та трансатлантичними структурами.

Міграційний чинник завжди мав місце у формуванні української нації [9, 51–68], а сьогодні його вплив на різні сфери суспільного життя нашої країни стає все відчутнішим; цей вплив відчувається й у сфері, яку аналізуємо, принаймні, варто звернути увагу на зв'язок міграційних процесів з перспективами вступу України у європейський та міжнародний соціальний, культурний простори, зокрема й через входження до структурованих інституцій, які визначають, якщо не стовідсотково, то здебільшого тенденції розвитку (особливо країн Європи). Тут виникає два спостереження: а) Україна стає все активнішим актором цих процесів — мається на увазі той факт, що вона одночасно є країною входу й країною виходу мігрантів. До речі, для мого аналізу більш привабливою є Україна як країна виходу; б) носії міграційних настроїв, які складають досить таки чималу кіль-

кість, більш відкриті євроінтеграційним перспективам України, аніж ті, хто не збирається іммігрувати. Й певний потенціал посилення європоцентричних та трансатлантичноцентричних тенденцій варто шукати саме у міграційно, точніше, еміграційно налаштованому середовищі, оскільки більшість із тих, хто висловлює думку про еміграцію, пов'язують її з європейськими країнами, Сполученими Штатами Америки та Канадою.

Тепер поглянемо, що показує нам аналіз взаємодії компонентів етнонаціональної структури українського суспільства (етнічних спільнот — національних меншин) з батьківщинами їх походження у контексті розгляду нашої проблеми. Звернемо увагу на те, яким чином цього роду виклики впливають на консолідацію українського суспільства у напрямку формування української політичної (пов'язаної з єдиним українським етнополітичним організмом — державою) ідентичності, що забезпечує його єдність й визначає можливості вирішення актуальних, часто-густо дискусійних проблем суспільного розвитку. Історично ситуація склалася таким чином, що найбільш інтенсивно ця взаємодія відбувається з країнами походження, котрі межують з Україною. Тут маємо дві групи країн, а отже, й дві групи впливу (передусім, йдеться про етнічний фактор — вплив через підтримку тих чи тих ідей, які генеруються у цих країнах); 1) північно-східна — Росія й Білорусь; 2) західна й південно-західна — Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина. Із цього переліку ми виключаємо Молдову й ставимо її окремо, оскільки у самостійному плані вона не справляє помітного впливу на перебіг консолідаційного процесу української (у політичному сенсі слова) ідентичності. У цьому контексті цей вплив (тобто той, який може здійснюватися через присутність в українському суспільстві молдовської етнічності) сам по собі є конфліктогенним: з одного боку Росія (через фактор Придністров'я, яке перебуває під тотальним тиском Росії) прагне формувати громадську думку українських молдован з тих чи інших питань, а з другого — румунський чинник значно відбивається у настроях молдован, які проживають в Україні.

Розглядаючи ці дві групи впливу, очевидно, що вони діють у різних напрямках. Російський чинник орієнтується на відрив (або хоча б завадити) Україні у європейських інтеграційних процесах, ізоляції її від трансатлантичних можливостей. Інший чинник (особливо, Польща), навпаки прагне посилювати міжнародноінтеграційні прагнення частини українського населен-

ня й владних структур України. Це особливо відчувається під час головування Польщі у Європейському Союзі (друга половина 2011 року). Приклади такої різновекторної дії сьогодні легко віднайти, порівнюючи деякі заяви та вчинки офіційних кіл та їх рефлексацию у середовищі етнічних спільнот, своїм походженням пов'язаних із згаданими країнами, а також російсько-налаштованих політиків.

Чинник інформованості українського населення, зокрема й іноетнічного походження, також відіграє свою визначену роль у формуванні зконсолідованої ідентичності, передусім, щодо ставлення до ідеї вступу України у європейські та трансатлантичні інституалізовані структури. Інформація може надходити двома шляхами: 1) безпосередньо на території України завдяки діяльності українських урядових та громадських організацій й міжнародних центрів, які працюють за домовленостями, скажімо, представництва Європейського Союзу, Ради Європи, Центр НАТО тощо; 2) через представників етнічних батьківщин, які відвідують Україну, через спілкування представників материнської й української частин відповідного етносу, зазвичай, російського, оскільки під таким потоком інформації перебувають саме вихідці із російської етнічної спільноти України. Варто зазначити, що інформативний вплив, пов'язаний з інтеграційними настроями, становить лише частку, можливо й не дуже вагому, інформаційного масиву, який формується під час зазначених заходів. Якщо обсяги інформації з першого джерела можна виміряти, то з другого — практично неможливо, оскільки вона надходить з різноманітних джерел: зустрічі російських політиків з російською діаспорою в Україні, забезпечення громадських організацій російської національної меншини засобами масової інформації, використання всесвітніх зібрань російської діаспори у Росії тощо. Така ж ситуація спостерігається й серед представників діаспор, етнічні батьківщини яких знаходяться на захід від України. Різниця зберігається у тому, що у першому випадку переважний масив інформації спрямований на формування такого іміджу міжнародних структур, передусім, НАТО, який не стимулює євро- та трансатлантичні прагнення, зокрема у представників російськоналаштованої частини українського суспільства, а у другому навпаки — інтегрованість Польщі, Румунії, Словаччини та Угорщини в міжнародні структури об'єктивно сприяє поширенню й зміцненню такого роду прагнень. Однак за будь-яких обставин потоки інформації, пов'язаної саме з

наявністю відповідних етнічних спільнот, мають чітко окреслений регіональний характер — на місця компактного розселення різних етнічних спільнот (Автономна Республіка Крим, Закарпатська та Чернівецька області).

У нашому контексті не варто детально зупинятися на якості інформації, обмежимося лише кількома прикладами. Для нашого аналізу достатньо калькулювати цей факт при фіксації проблемності формування цілісної (свідомо не вживаємо слово «єдиної») української ідентичності, принаймні, стосовно проблеми, яка дискутується у цьому викладі.

Вважаємо доцільним подати кілька таблиць з соціологічного моніторингу, який з 1992 року здійснює Інститут соціології НАН України, щоб проілюструвати залежність формування українських ідентичностей, зокрема й зконсолідованої, від чинників, про які мова йшла вище.

1. Якому шляху розвитку України Ви віддаєте перевагу (тут виділимо чотири позиції, що перебувають у взаємозв'язку з запропонованим аналізом (1994 — 2010 рр.): першою чергою розширювати зв'язки у рамках СНД — від 40.5 до 12.5%; розвивати відносини переважно з Росією — від 16.6 до 10.5%; зміцнювати східнослов'янський блок (Україна, Росія, Білорусь) — від 23.7 (1998 р.) до 29.8% (найвищий показник у 2004 р. — 34.3%); встановлювати зв'язки з розвиненими країнами Заходу — 12.6 — 17.7%.

2. Як Ви ставитесь до ... Вступу України до Європейського Союзу (2000–2010 рр.): скоріше позитивно — від 56.0 до 44.1%; скоріше негативно — від 9.6 до 18.8% (найвищий показник у 2005 р. — 19.9%); важко сказати — від 34.4 до 36.9% (найвищий показник у 2002 р. — 40.1%).

3. Як Ви ставитесь до ... Вступу України до НАТО (2000–2010 рр.): скоріше позитивно — від 24.9 до 12.7%; скоріше негативно — від 33.5 до 64.4% (найвищий показник у 2006 р. — 64.4%); важко сказати — від 42.6 до 24.1% (найвищий показник у 2002 р. — 42.6%) [10, 494–496].

Поки що в українській соціології не має достатнього масиву досліджень, щоб робити узагальнені висновки про рівень впливу регіональних чи етнічних чинників на відмінності у формуванні ідентичностей, що має безпосередній зв'язок з перспективами взаємодії України з міжнародними структурами. Однак їх достатньо, щоб прослідкувати деякі закономірності. Результати дослідницького проекту «Львів-Донецьк», виконаного львів-

ськими дослідниками у 1994-му, 1999-му, 2004 роках, дають можливість розмірковувати про настрої населення регіонів щодо співпраці з міжнародними структурами [8, 317–334].

Характерними у контексті нашого викладу є відповіді на питання «Якому з можливих варіантів розвитку України в майбутньому Ви надаєте перевагу?»: Україна залишається повністю незалежною, позаблоковою державою (вочевидь, передусім, поза НАТО) — Львів (62.2; 43.2; 41.6%), Донецьк (13.3; 18.5; 25.8%); Україна стає великою частиною союзу, що включає Росію — Львів (5.4; 2.3; 2.5%), Донецьк (57.0; 47.0; 55.6%); Україна стає частиною Європейського Союзу — Львів (25.2; 47.3; 47.4%), Донецьк (18.0; 21.5; 6.1%); Україна стає частиною великого союзу, куди також входять країни Центральної і Східної Європи — Львів (5.9; 6.7; 8.3%), Донецьк (6.6; 12.7; 8.1%). У цьому ж плані працює і відповідь на питання про рівень можливої взаємодії з різновекторними структурами. Передусім, Росією та СНД налагоджувати більш тісні стосунки бажають у Львові — 14.1% (1999 р.) та 9.4% (2004 р.), у Донецьку — 73.8 та 87.2%; передусім, з США й країнами НАТО у Львові — 59.2 та 51.5%, у Донецьку — 10.5 та 1.6% .

Пошук аргументів для дискурсу з проблеми взаємодії України з міжнародними структурами спричинив до появи думки про використання у ньому зафіксованих у соціологічних опитуваннях ставлення громадян нашої країни до таких, на наш погляд, важливих нині явищ суспільного життя (суспільної думки) як «національна ідея» та «культурницька традиція». Перше, на нашу думку, віртуальне (воно більше конструюється у роздумах політиків та дослідників й доволі слабо, системно, усвідомлюється громадською думкою); друге — досить реальне, більш зрозуміле для великої кількості мешканців України.

Одне з останніх досліджень (2007 р.) такого типу, як наведено вище, свідчить, що більшість населення України (65%) вважає, що сьогодні національна ідея не сформована. Для нашого випадку цікавим буде розподіл за регіонами: виявляється тут майже немає розходжень. Вони фіксуються у твердженні про її сформованість: західні області — 15%; центр й східні області — приблизно — 8–9%. Не будемо заглиблюватись, якими чинниками мешканці регіонів наповнюють зміст поняття «національна ідея», але звернемо увагу на не чітко визначене його розуміння (сприйняття): такий стан властивий для 30% мешканців західних й 43% південно-східних областей [14]. Ведучи мову

про національну ідею, варто передусім, розглядати її у контексті з таким явищем, як «патріотизм». На питання Центру імені Олександра Разумкова із опитування, проведеного напередодні Дня незалежності 2009 року, «Чи вважаєте Ви себе патріотом України?» чітко позитивні відповіді за регіонами розподілилися таким чином: Захід — 56.3, Центр — 35.2, Південь — 31.8, Схід — 33.4% [3].

Щодо культурницької традиції, то перспективи формування цілісної системи дещо оптимістичніші, що може мати позитивні наслідки для згуртування громадян України у своїх ставленнях до різноманітних явищ її суспільного розвитку. Підстави для такого твердження дають дані згаданого опитування «Культура і мистецтво»: 60 відсотків ідентифікує себе як представників української культурницької традиції; щоправда, регіони здебільшого різняться відповідями своїх мешканців: Захід — 84, Центр — 77, Південний Схід — 39%. Інше опитування (Центр імені Олександра Разумкова, грудень, 2005 р.) підтверджуючи попередні дані, подає нові, які конкретизують наші роздуми щодо можливостей впливу культурницької традиції на формування зконсолідованої ідентичності громадян України. Цей шлях, вочевидь, залишається нелегким: за рік збільшилася частка прихильників «радянської культурницької традиції» — до 19.4% (проти 16.4%); серед етнічних українців лише 43.1% вважає, що у майбутньому буде переважати «українська національна культурницька традиція»; 21.0% вважають, що у різних регіонах переважають різні культурницькі традиції, а 18.7 віддають перевагу «загальноєвропейській традиції» [7].

Ідентифікаційну матрицю українського населення доповнюють й інші дані, пов'язані з визначенням громадян України належними себе до територіальних та політико-територіальних утворень. Їх ми знаходимо у дослідженнях Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова (вони є найбільш адекватними): мешканцями місцевості чи міста, де вони проживають, вважають на Заході — 39.4, у Центрі — 43.1, на Півдні — 29.8, на Сході — 37.0% (по Україні — 38.2%); мешканцями регіону, де проживають громадяни, відповідно: 15.4, 22.9, 24.5, 19.1% (20.4%); мешканцями України в цілому — 34.8, 25.2, 35.8, 32.0,% (30.7%); мешканцями Європи — 2.4, 1.8, 3.3, 0.2% (1.6%); мешканцем Землі у цілому — 4.0, 1.4, 1.0, 3.3% (2.9%) [4].

Цікаві дані було зібрано у результаті соціологічного дослідження, проведеного колективами українського й американського університетів — вони підтвердили нашу тезу про безпосередню залежність дії трьох чинників (етнічного походження, поселенської структури та політико-партійних преференцій) щодо характеру формування та змісту українських ідентичностей. В опитуванні брали участь представники семи етнічних спільнот (українці, росіяни, кримські татари, поляки, угорці, євреї, цигани) у чотирьох соціокультурних регіонах (Західна Україна, Центральна Україна, Східна Україна, Південна Україна). Щодо поселенської структури, то: 1) найбільш компактно розселені кримські татари (Автономна Республіка Крим — майже 99 %) та угорці (Закарпатська область — майже 97 %); 2) середнього рівня компактність характерна для поляків та циган; 3) достатньо високого рівня розсіяності у росіян (у певних областях спостерігається досить високий ступень їх концентрації — від 33 до 56 % (Харківська, Донецька, Луганська області та Крим); 4) найвищий рівень розсіяності (по усій території країни) характерна для українців. Для нашого аналізу найбільш релевантними були дві групи питань: 1) пов'язані з визначенням свого ставлення до групи країн та міжнародних організацій (США, Росії, Німеччини, Європейського Союзу, НАТО); 2) пов'язані з оцінкою рівня відносин з країнами Європи, США та Росією. Картина дозволяє зробити таку типологію: серед українців, угорців, кримських татар, поляків в усіх регіонах фіксується значно вищий, ніж у середньому по Україні рівень їх прихильності до міжнародних структур, зокрема й НАТО (порівнювалися дані цього етносоціологічного дослідження з даними досліджень, які наводилися вище); росіяни у своїх преференціях орієнтувалися переважно на Росію й нижчим був їх рівень прихильності до Європейського Союзу й зовсім низьким до НАТО; євреї за різними показниками перебували у середині преференційної ієрархії; високий ступінь невизначеності був характерний для циган. Особлива позиція фіксувалася у кримських татар, коли мова йшла про ставлення до країн Близького Сходу — тут відсоток був досить високим [13, 1–28].

Отже, аналіз конкретних соціологічних даних, фактів історичного розвитку, характеру політичного процесу, логічної вибудови обґрунтування взаємозалежності дії різного роду явищ і подій, їх взаємовпливу та деяких інших чинників дає підстави зробити такі висновки щодо взаємозв'язку між українськи-

ми ідентичностями та перспективами взаємодії з міжнародними структурами, зокрема інтеграції України у деякі з цих структур:

1) поліетнічна строкатість населення країни поки що не стала в Україні, як це прийнято твердити в Європі [14], чинником згуртованості етнополітичного організму й чинником її міцності. Етнічні спільноти України перебувають у стадії відродження (така можливість з'явилася з отриманням Україною незалежності й розгортанням демократичних процесів, зокрема у сфері етнонаціонального розвитку), що стимулює дезінтегративні процеси й концентрацію уваги на внутрішніх проблемах своїх етнічних спільнот та на змагальності за більш комфортні (більш престижні) ніші у соціальній (а подеколи й у політичній) ієрархії українського суспільства. Останнє час від часу зумовлює, якщо й не відверту, то приховану конфронтацію, що це врешті-решт перешкоджає підтримці зконсолідованого рішення щодо взаємодії України з європейськими та трансатлантичними структурами та відсуває перспективу її інтеграції у ці структури;

2) в українському суспільстві існують дві чітко окреслені тенденції в орієнтації населення щодо взаємодії України з міжнародними структурами: а) більш тісна співпраця з Росією й інтеграція у структури, ініційовані Росією; б) просування до взаємопорозуміння з європейськими та трансатлантичними організаціями й до участі у них. У першому випадку тенденція посилюється із Заходу до Сходу, а у другому — навпаки, зі Сходу на Захід. У цьому процесі чітко прослідковується регіональний чинник з врахуванням етнічного складу населення;

3) наявність відносно значного російського компонента в етнонаціональному складі населення України, а у більш широкому сприйнятті, так званої російськомовної людності, який, вочевидь, перебуває під впливом ідеології Росії, яка, безумовно, не сприймає позитивно євроінтеграційних прагнень України, принаймні, не бажає, щоб наша країна була попереду у цих процесах, зменшує інтеграційний потенціал України, й, натомість, зміцнює східноорієнтаційні тенденції в українському соціумі;

4) чітко виражений регіональний аспект впливу політичного чинника, що результується у преференціях й прихильностях до того чи іншого орієнтаційного напрямку розвитку України, що підтверджується наведеними вище даними соціологічних досліджень, не сприяють консолідації зусиль українського суспільства на підтримку євро- та трансатлантичних прагнень й відтермінують вступ України у міжнародні структури;

5) відтік громадян України, зокрема тих, хто підтримує її західні орієнтації, послаблюють процеси формування цілісної ідентичності частини, зорієнтованої на тіснішу взаємодію України з західними міжнародними структурами.

1. Гвоздецька Б.Г. Особливості ідентичностей мешканців пограниччя карпатського регіону (на прикладі Львівської та Івано-Франківської областей) // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. — 2010. — Випуск 4.

2. Даниленко О.А. Язык конфликта в трансформирующемся обществе: от конструирования истории — к формированию социокультурных идентичностей. — Вильнюс: ЕГУ, 2007; Социокультурні ідентичності та практики. — Київ: Інститут соціології, 2002.

3. День незалежності. Патріотизм. 21 серпня 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rasumkov.org.ua

4. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2007/12/17/68517.htm>

5. Євтух Володимир. Етнічність. Глосарій. — Київ, НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009.

6. Ідентичність як соціокультурний феномен. — Київ: 2002; Львів-Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні// Україна молода. Спеціальний випуск. — Львів: 2007; *Нагорна Лариса*. Регіональна ідентичність: український контекст. — Київ, 2008.

7. Культура і мистецтво. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rb.com.ua. — 2007.

8. Львів-Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні // Україна молода. Спеціальний випуск. — Київ; Львів: Критика, 2007.

9. Малиновська О. Міграція та міграційна політика. Навчальний посібник. — Київ: Центр учбової літератури, 2010.

10. Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг. — Київ: Інститут соціології НАН України, 2010.

11. Цанок Сергій. Етнодемографічна картина світу. — Львів, 2007.

12. Burman Gerhard M. (Hrsg). Total Interaction. Theory and Practice of a New Paradigm for the Design Disciplines. — Birkhaeuser, Basel, Wien, New York: 2005; Duden Band 5, 4. Auflage 1982; Quiring O., Schweiger W. Interactivitaet — ten years after. Eine Bestandsaufnahme und ein Analyserahmen // Medien und Kommunikationswissenschaft. — 2006. — 54. Jg.

13. Holley E. Hansen. National Identity: Civic, Ethnic, Hybrid, and Atomised Individuals // Europe-Asia Studies. — Vol. 61. — Issue 1, January 2009.

14. Multikulturalitaet und Multiethnizitaet in Mittel-, Ost- und Suedosteuropa / Herausgegeben von Ernst-Peter Brezovszky, Arnold Supan, Elisabeth Vyslonzil. — Frankfurt am Main: Europaeischer Verlag der Wissenschaft, 1999.